

Petar Puhmajer

Rekonstrukcija tlocrta palače Kaštel u Taru

Hrvatski restauratorski zavod
Služba za nepokretnu baštinu
Zagreb, Ilica 44
ppuhmajer@h-r-z.hr

Prethodno priopćenje
Predan 20. 9. 2011.

UDK 728.82:7.025.3/.4(497.5 Tar)“18“

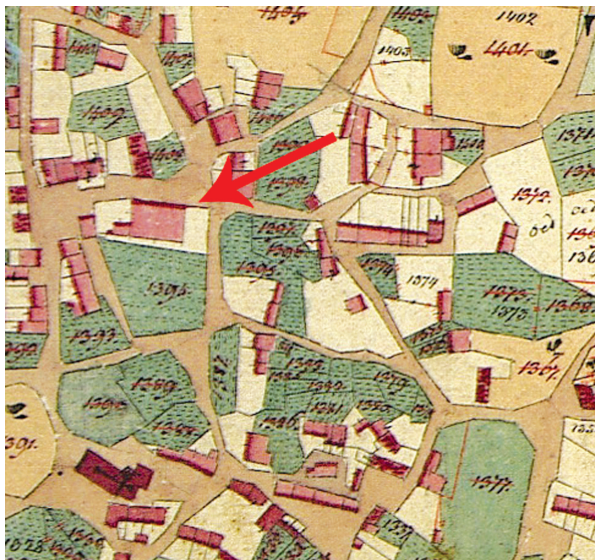
SAŽETAK: U članku se analiziraju rezultati konzervatorsko-restauratorskih istraživanja na palači Kaštel. Utvrđuje se da je današnja građevina nastala u drugoj polovici 19. stoljeća po uzoru na raniju palaču iz 18. stoljeća koja se nalazila na njezinu mjestu, a čije su strukture jednim dijelom iskorištene u novoj gradnji. Istraživanjima se pokazala izvorna prostorna organizacija koju čini središnja izdužena, osovinski položena prostorija te nizovi bočnih prostorija s obje njezine strane. Riječ je o karakterističnom tipu tlocrta koji se javlja u Veneciji od srednjeg vijeka pa sve do 18. stoljeća, a bio je prisutan i na području Istre.

KLJUČNE RIJEČI: arhitektura, 19. stoljeće, Tar, palača Kaštel, Venecija, rekonstrukcija, tlocrt, tipologija

KONZERVATORSKA ISTRAŽIVANJA nužan su preduvjet svake obnove povijesne arhitekture jer predstavljaju način utvrđivanja izvornih povijesnih i oblikovnih vrijednosti građevine, koje tijekom vremena mogu biti skrivene ili dokinute. Počesto je i danas slučaj da takva istraživanja na ne tako starim građevinama izostaju jer prevladava mišljenje da je kronologija građevnog razvoja posve jasna, a oblikovanje sačuvano i naoko vidljivo. No kod građevina s kraja 19. stoljeća problem je razlikovanje izvornih i naknadnih (često recentnih) obnova, zbog kojih je također nužno provesti konzervatorska istraživanja. Zbog funkcionalnih potreba, osobito u urbanim sredinama, učestale su promjene unutarnjeg rasporeda prostorija, pri čemu se katkad dokida prostorna organizacija i poništava izvorno zamišljen arhitektonski koncept. Kao što je slučaj i s građevinama ranijih razdoblja (srednji vijek, renesansa, barok), kod kojih je cilj obnove reafirmacija oblikovnih i prostornih vrijednosti,

isto bi se načelo trebalo primjenjivati i u obnovi povijesnih građevina 19. i 20. stoljeća. Pristup obnovi palače Kaštel u Taru, koju je potaknula lokalna sredina i arhitektonski ured *Kapitel* iz Žminja, pokazuje ispravan početak koji bi uz daljnju blisku suradnju projektanta, konzervatora i lokalne zajednice mogao uspješno završiti. U procesu obnove ključni će biti naponi da se istraživanjima dobi-vena saznanja uklape u novi život građevine. Hrvatski restauratorski zavod angažiran je za preliminarna konzervatorska istraživanja, koja su provedena 2010. godine; a predstavljamo ih u ovom članku.¹

Palača Kaštel ili samo Kaštel je naziv za veliku građevinu smještenu u središtu Tara. Trokatno jednokrillno zdanje pravokutnog je tlocrta. Središnji dio građevine ima dvokatni volumen, dok se treći atički kat uzdiže u širini triju središnjih osi sjevernog i južnog pročelja. Uz sjeverni dio istočnog i zapadnog pročelja su prigradnje, koje oblikovanjem djelomično ponavljaju elemente sre-

1. Prikaz palače Kaštel na katastru Franje I. iz prve polovice 19. stoljeća (Archivio di Stato di Trieste, Trst, preslik građe u Državnom arhivu u Pazinu)

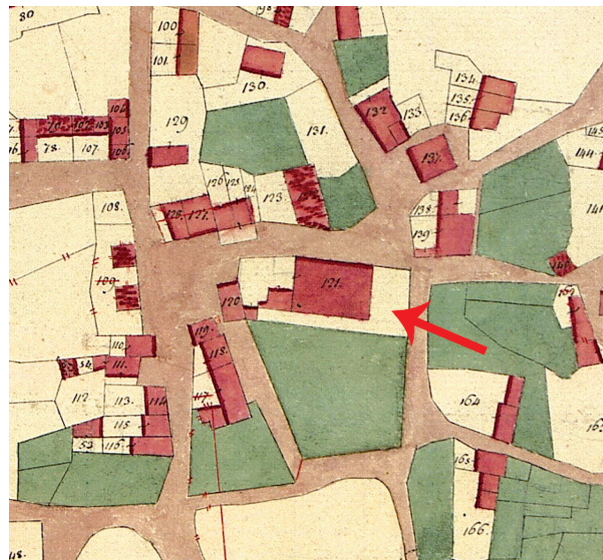
Kaštel Palace on cadastral map from the first half of 19th century

dišnjeg dijela, dok je uz zapadno pročelje niz recentnih gradnji, danas u ruševnom stanju. Palača dosad nije bila istraživana, ali je prije nekoliko godina izrađena konzervatorska podloga, u kojoj su objelodanjeni neki povijesni podaci. Iako, međutim, nije utvrđena točna datacija, prema stilskim se odlikama može reći da je riječ o građevini druge polovice 19. stoljeća, s tim da su djelomično zadržane starije strukture kao i tlocrtna organizacija koja odgovara ranijim rješenjima, a koja, kao što ćemo vidjeti, derivira iz venecijanske tradicije.

Povijesni zapisi o palači Kaštel

Tar je naselje između Poreča i Novigrada, u blizini ušća rijeke Mirne u Jadran. Prvi se put spominje u 10. stoljeću, a odnosi se na Stari Tar, dok se današnje naselje, tzv. Novi Tar, spominje od 13. stoljeća. Naziv Tar (tal. *Torre*) ukazuje na vjerojatnost da se naselje razvilo okolo ili u blizini tornja.² Izvori navode da u 17. stoljeću naselje Tar ima čak devedeset domaćinstava, što znači da je bilo poprilično izgrađeno.³ Početkom 19. stoljeća Tar ima 115 kuća. U okolici se nalaze kamenolomi u kojima radi lokalno stanovništvo.⁴ Vrlo je vjerojatno da je iz tih kamenoloma korišten kamen za gradnju brojnih kuća u Taru.

Današnja urbanistička obilježja, prema nekim istraživanjima, Tar je stekao u drugoj polovici 18. stoljeća.⁵ Najraniji katastarski prikazi svjedoče o naselju s dva dominantna objekta. To su crkva i građevina zvana Kaštel. Iako toponim Kaštel upućuje na mogućnost da se na tom mjestu nekoć nalazila utvrđena građevina ili dvor, zasad o tome nema podataka.⁶ Najranija zapisana datacija Kaštela je na dvorišnom portalu na zapadnoj strani sklopa: 1784 / LISS: AN:° EZ:° RO:° FF. Iz kratice se može razabrati da je građevinu podigao Antonio Rogović (*Illustrissimo Antonio*

2. Prikaz "Kaštela" na katastru iz 1871. godine (Archivio di Stato di Trieste, Trst, preslik građe u Državnom arhivu u Pazinu)

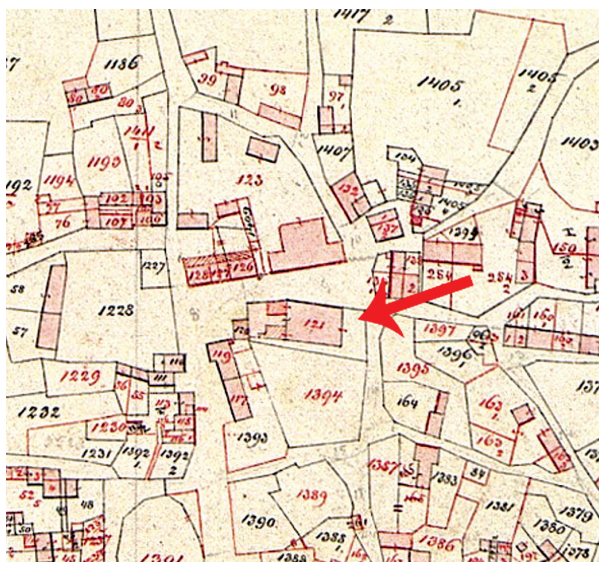
Kaštel Palace on the cadastral map from 1871

Rogovich fece fare).⁷ Obitelj Rogović spominje se kao vlasnik tog objekta u katastru Franje I., nastalom između 1818. i 1840. godine. Na katastarskoj karti čestica je obilježena brojem 121, a u elaboratu se vidi da je Giovanni Rogovich di Niccolò vlasnik te dvokatne kuće za iznajmljivanje.⁸ Kuća je sredinom 19. stoljeća prešla u ruke obitelji Cemerich iz Tara. Ta je obitelj bila vlasnikom mnogih zemljišta u Taru, a čini se da je današnju zgradu podigao Josip Cemerich (1825.–1891.) koji je obnašao i važne funkcije u mjestu, primjerice kao predsjednik općinskog vijeća.⁹ Kada je Cemerich umro, njegova se udovica Amalia Koller preudala za Carla de Baronija iz Gorice, koji je nakon njezine smrti 1901. naslijedio svu njezinu imovinu.¹⁰

Katastar Franje I. (sl. 1) pokazuje da se na tom mjestu još u prvoj polovici 19. stoljeća (između 1818. i 1848.) nalazila zgrada pravokutnog volumena s manjom prigradnjom uz južni dio zapadnog pročelja. Na drugom katastarskom prikazu iz 1871. godine vidi se isti objekt (sl. 2).¹¹ Današnja je zgrada mogla biti sagrađena u drugoj polovici 19. stoljeća, ali svakako nije isključeno ni da je podignuta bliže sredini stoljeća.¹² U reambulaciji katastra nakon 1871. vidi se još jedna prigradnja uz zapadno pročelje (sl. 3), koja formatom podsjeća na današnju, dok su istočne prigradnje na tom katastru izostale. Tako bez utvrđivanja točne datacije današnje zgrade nije moguće utvrditi prikazuje li taj katastar stari objekt iz 18. stoljeća ili novu građevinu.

Rezultati konzervatorskih istraživanja

Sondiranjem je obuhvaćena unutrašnjost prizemlja, prvog i drugog kata zgrade, te manjim dijelom pročelja, odnosno ruševne zidane strukture sa zapadne strane. Građevinske sonde otvorene su radi utvrđivanja izvornog formata i položaja zidova i otvora, a slikarske sonde radi

3. Prikaz palače Kaštel na reambulaciji katastra nakon 1871. godine (Archivio di Stato di Trieste, Trst., preslik građe u Državnom arhivu u Pazinu)

Kaštel Palace on a cadastral map reambulation done after 1871

utvrđivanja prvotne kolorističke obrade. Prema građi zidova, bilo je moguće utvrditi njihov izvorni raspored. Tako zidovi od kamena lomljenca te pregradni kanatni zidovi potječu iz doba gradnje palače u 19. stoljeću. Tom su prilikom, doduše, u izvjesnoj mjeri korištene i ranije strukture, međutim, u nepravilnoj građi zidova od kamena lomljenca i kanatnih zidova s letvicama nije moguće utvrditi starije tragove. Tako se ovdje iznesena datacija (sl. 4) može tumačiti tek kao prijedlog za datiranje zidova, koji je podložan promjenama u skladu s novim budućim spoznajama o samoj zgradi te u metodologiji konzervatorskog istraživanja.

UNUTRAŠNOST

U prizemlju je nekadašnje veliko predvorje naknadno podijeljeno na dvije prostorije. Iz tog predvorja ulazilo se u tri prostorije prema istoku te tri prema zapadu. Na istočnoj su strani sve tri prostorije pretvorene u jednu naknadnim rušenjem pregradnih zidova, a prema njima su vodila troja vrata, od kojih je sačuvan tek kameni portal središnjih vrata, dok su dva bočna zazidana. Prema zapadu je iz predvorja također bio ulaz u tri prostorije, od kojih je središnja stubište s klesanim kamenim portalom.¹³

Portal je bogato raščlanjen arhitektonskom dekoracijom koja upućuje na njegov nastanak u 18. stoljeću (sl. 5). Otvor omeđuju kameni dovratnici s kapitelima na kojima počiva luk s istaknutim zaglavni kamenom u obliku kaneliranog hrpta. Uz dovratnike se prislanjanju udvojeni pilastri dorskog reda, na kojima počivaju odsječci gređa što nose ravan profilirani zabat. Zabat ima tri obrata od kojih središnji pridržava zaglavni kamen, a bočni odsječke gređa iznad pilastara. U prilog njegova ranijeg nastanka idu dvije tehničke činjenice. Portal se visinom proteže više

od samog stropa predvorja pa je vidljiv diskontinuitet u stropnoj plohi koja je iznad njega nešto uleknuta. Također, koncepciji portala nedostaje slobodno prazno zide iznad zabata te se portal doima stisnut između poda i stropa. Sve to upućuje na vjerojatnost da se izgradnja stropa prilagođavala zatečenoj visini portala, odnosno da je portal zadržan na postojećem mjestu tijekom dodavanja novih građevinskih struktura. Da je portal sekundarno ugrađen, vjerojatno bi bio nešto skraćen s gornje ili donje strane.

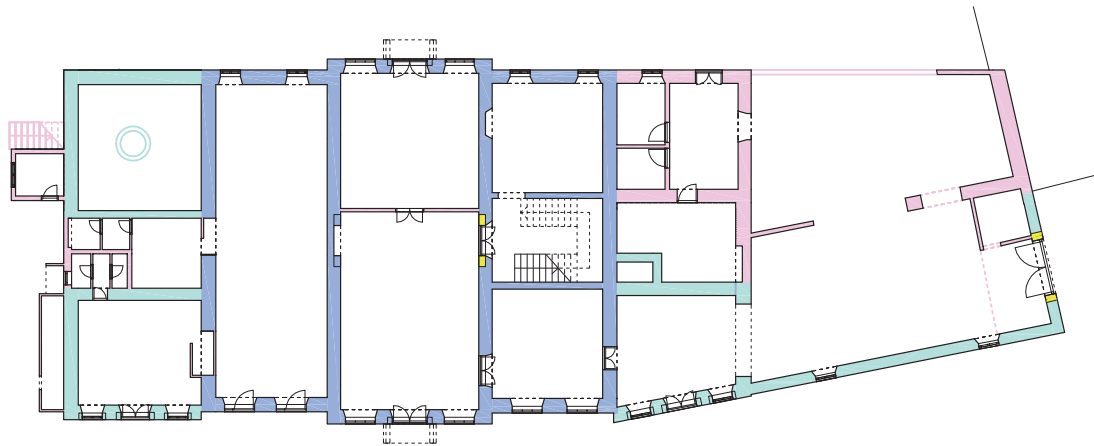
Na prvom katu, prostorije su imale identičan prostorni raspored; u osi veže bio je pozicioniran veliki središnji uzdužni salon, na koji su se nadovezivale po tri prostorije sa svake strane. Na izvornost zidova upućuje njihova drvena kanatna građa s letvicama, kovanim čavlama i vapnenom žbukom. Izuzetak je skupina od tri prostorije u jugozapadnom dijelu, gdje su zidovi od šuplje opeke, što znači da nastaju naknadno, u 20. stoljeću, te se može zaključiti da su prostorije činile jednu prostornu jedinicu.¹⁴

Istraživanja na drugom katu pokazala su nešto drukčiju tlocrtnu situaciju. Naime, iako vanjski i nosivi zidovi građeni od kamena čine tripartitnu podjelu kao i u donjim etažama, unutarnji pregradni kanatni zidovi formirali su u osi dvorane prvog kata tri prostorije, od kojih je središnja poprečni hodnik, koji nudi ulaz u dvije bočne te ujedno spaja istočni i zapadni dio zgrade. Istočni i zapadni dio imali su, kao i na nižim etažama, po tri prostorije, s tim da je u ranom 20. stoljeću (vjerojatno između dva svjetska rata) u istočnom dijelu uspostavljen manji središnji hodnik da bi se dobio ulaz u svaku od njih zasebno.¹⁵ U zapadnom i središnjem dijelu kata gotovo su sve prostorije u drugoj polovici 20. stoljeća pregrađene u manje prostorne jedinice, što se vidi po građi pregradnih zidova od drvo-cementnih ploča (tzv. heraklit).¹⁶

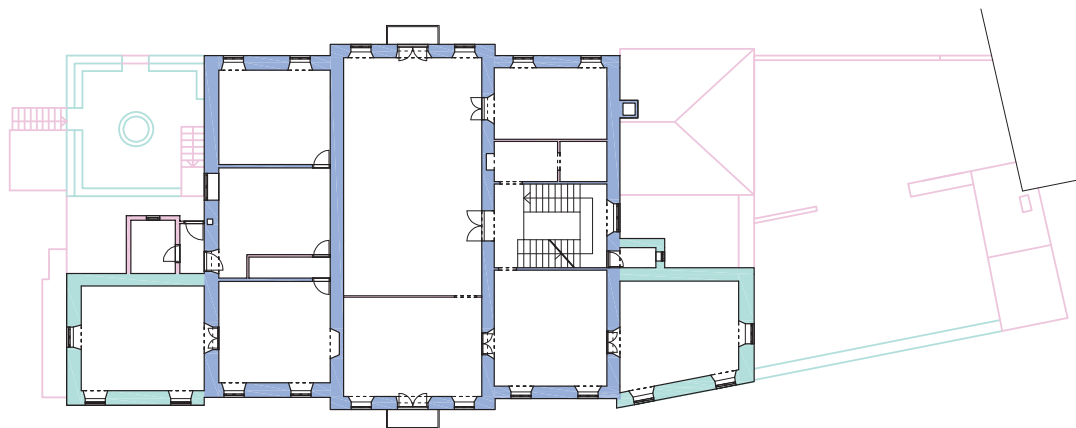
U prostornoj organizaciji zgrade položajem i oblikovanjem osobito se ističe stubište. Ono je smješteno u središnjoj ćeliji zapadnog niza prostorija te se proteže od prizemlja do trećeg kata. Dvokrako je, s odmorištima, ima konvergentno položene krakove koji formiraju prazan prostor u središtu, tzv. šuplju jezgru. Stubišna konstrukcija, popločenje i ograda izvedeni su od drva, a ogradu čine plosnati rezbareni balustri. Stubište je osvijetljeno po jednim prozorom na svakom odmorištu, s kojega je pristup u zahodski blok, naknadno prigraden uz zapadno pročelje.

Konzervatorskim su istraživanjima uobičajeno sondirani naliči na zidovima, stolarija¹⁷ te je dokumentirano popločenje¹⁸ i ostaci tehničke opreme zgrade.¹⁹ U velikoj dvorani prvog kata pronađen je zidni oslik plavkasto-zelene boje (sl. 6) koji formira parapet s bordurama uz strop te oko otvora nekih vrata i prozora. Bordure se u uglovima oblikuju u zaobljene lisnate ornamente, a između otvora uzdiže se naslikana okomita traka s prepletima. Na stropu istovjetni oslik čini višestruka bordura koja prati bridove stropa te se umnaža prema sredini, čineći pojaseve s

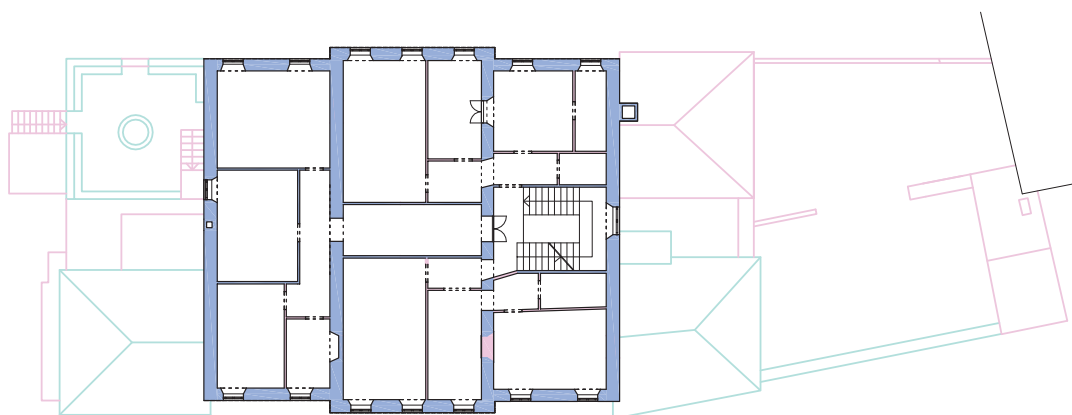
Tlocrt prizemlja

Tlocrt prvog kata

Tlocrt drugog kata

Legenda:

strukture 18. st.	nadogradnje 19. st.
izvorni zidovi 19. st.	naknadni zidovi i zazidi 20. st.
i neutvrđene strukture 18. st.	

4. Datacija zidova (Dokumentacija HRZ-a)
Dating of the walls

5. Južno pročelje (Fototeka HRZ-a)
South façade

različitim ornamentima, primjerice s vitičastim akanтусom na ružičastoj podlozi ili mrežastom dekoracijom (tzv. *Gitterwerk*) na plavoj podlozi. Prema sredini stropa utvrđeni su sivo-bijeli cvjetni ornament, a bliže sredini plavi šablonski cvjetovi na sivoj podlozi.²⁰ Zidni oslik nosi stilsku obilježja neorokoko.

VANJŠTINA

Sjeverno i južno pročelje su gotovo identični (sl. 7, 8), s tom razlikom što se na sjeverno pročelje nadovezuju bočne prigradnje. Središnji dio ima sedam prozorskih osi i plitko istaknuti rizalit u širini triju osi, zaključen atičkim trećim katom. U središnjoj osi prizemlja je kameni portal segmentnog zaključka, iznad kojega je na prvom katu balkon s polukružno zaključenim vratima i dekorativnom željeznom ogradom. I dok su u prizemlju prozori većinom kvadratnog formata, na prvom su katu pravokutni prozori jednostavnih kamenih okvira te snažno profiliranih klupčica i nadstrešnica. Na prozorima drugog kata, koji su manjih dimenzija, nadstrešnice su izostale. Na trećem je katu u sredini jedan polukružno zaključen francuski prozor te dva manja bočna pravokutna prozora. Uz zapadno je pročelje građevine, od razine prvog kata, konzolno istaknut veliki dimnjak s dekorativnim kruništem, dok se također vrlo dekorativan dimnjak uzdiže i iznad istočnog dijela krovišta.

Svi elementi pročelja, kameni otvori prozora i portala, balkoni sa željeznom ogradom, žbukana profilacija vijenaca te sva stolarija – govore o nastanku u 19. stoljeću. Iako pročelja nisu obuhvaćena navedenim istraživanjima, otvoreno je nekoliko preliminarnih sondi kako bi se utvrdili

barem osnovni podaci o prvotnom izgledu i naknadnim preinakama.²¹ U prizemlju središnjeg objekta na sjevernom i južnom pročelju došlo je do povećanja prvotnih manjih prozora u veće kvadratnog formata. Formati tih prozora definirani su u betonu, a kovane rešetke na njima upućuju na to da su oblikovani vjerojatno u drugom ili trećem desetljeću 20. stoljeća.

Na samoj zgradi jasno se čitaju naknadne prigradnje prislonjene uz središnji objekt, o čemu svjedoče i reške u zidu. Prigradnje uz sjeverozapadni i sjeveroistočni dio su prostorno-oblikovno i stilski ujednačene s ostatkom zgrade. Svaka od bočnih jednokatnih prigradnji ima simetrično raščlanjeno sjeverno pročelje s po tri osi, od kojih je u prizemlju, u sredini, lučno zaključen portal, a bočno dva prozora s nadstrešnicama. Prozori se ponavljaju i na prvom katu.

6. Sjeverno pročelje (Fototeka HRZ-a)
North façade

7. Portal 18. stoljeća između veže i stubišta (Fototeka HRZ-a)
The 18th century portal linking the entrance hall and the staircase

Uz zapadno pročelje nalaze se višestruke prigradnje nastale za potrebe pogona uljare u 20. stoljeću. Te prigradnje nisu ujednačene sa središnjim objektom stilski, u gabaritima, a ni arhitektonskom kvalitetom.²² Sačuvan je, doduše, stariji vanjski dvorišni zid, koji je u kasnijem vremenu povišen, vjerojatno u doba uljare. Na zapadnom se dijelu tog zida nalazi kameni portal s naizmjenično istaknutim klesancima dovratnika i nadvratnika, kojemu zaglavni kamen ima dataciju u 1784. godinu (sl. 9). Oblikovanjem i datacijom jasno je da je riječ o klesarskom radu iz 18. stoljeća, a portal se vjerojatno nalazi na izvornom mjestu. Usprkos tome, naknadnom su intervencijom lijevo i desno od njega ugrađeni kameni ulomci voluta koji potječu s nekog drugog mjesta. Volute su mogle omeđivati neki drugi ulaz, zabat ili krovnu kućicu na zgradi, kao što na to ukazuju karakteristična rješenja svjetovne arhitekture 18. stoljeća u Istri.²³ Volute snažno podsjećaju na nešto jače profilirane volute ulaznog otvora u gradsku vodospremu u Buzetu iz 1789. godine,²⁴ dakle vremenu bliskom dataciji na portalu. Nije nemoguće stoga da su stajale na ulazu na šternu s jugozapadne strane tarske palače. Naime, iako se danas na šternu uspinje betonskim stubama na istočnoj strani, na južnoj je strani prekid u kontinuitetu kamene klupice te ulaz s profiliranim kamenim ulomcima poput postamenata, na kojima su mogle stajati te volute (sl. 10). Terasa sa šternom mogla

8. Zidni oslik pronaden na zidu i stropu velike dvorane na prvom katu (Fototeka HRZ-a)
Wall paintings discovered on the wall and the ceiling in the grand hall on the first floor

je nastati u vrijeme gradnje današnje palače, ali su pritom mogli biti iskorišteni elementi prijašnje šterne.

Prostorna organizacija palače i „venecijanski” tlocrtni tip

Tlocrtna organizacija (sl. 11) prizemlja temelji se na središnjem uzdužno položenom predvorju, na koje se s istoka i zapada vezuju po tri prostorije u nizu. U središnjoj se prostornoj jedinici zapadnog dijela nalazi stubište za kat, na koje se pristupa kroz bogato raščlanjeni kameni portal. Na prvom se katu formira vrlo slična prostorna situacija sa središnjom izduženom dvoranom, koja zaprema volumen predvorja u prizemlju, te trima bočnim prostorijama sa svake strane. Dvorana je osvijetljena na sjevernoj i južnoj strani po dvama prozorima te vratima izlaza na balkone. Na drugom je katu izostala prostorna organizacija donjih etaža te je tripartitna podjela dodatno „usitnjena” podizanjem drvenih pregradnih zidova u središnjoj osi, što je stvorilo središnji hodnik i dvije bočne prostorije. Treći kat pak ima jednu središnju prostoriju veličine i formata dvorane na prvom katu, te bočne potkrovnne prostore.

Formiranje tlocrtna situacije u kojoj se uz veliku uzdužnu prostoriju s obje strane nadovezuje nekoliko manjih, odlika je venecijanskih kuća i palača, čiji se razvoj može pratiti od srednjeg vijeka, preko renesanse i baroka.²⁵ Prizemlje je bilo definirano središnjim ulaznim hodnikom (*androne*), uz koji su bile prostorije za gospodarstvo, dok se u osi prizemnog hodnika na katu nalazila velika dvorana (*pòrtego*) uz koju su bile prostorije za stanovanje.²⁶ Zbog učestale pojave takve organizacije, govori se o karakterističnom *venecijanskom* tipu palače.²⁷ Prema Paolu Maretu, takav će se plan primjenjivati gotovo sedam stoljeća, a naziva se *casa-fondaco*²⁸ ili *palazzo fòntego*, prema prvotnoj trgovačko-skladišnoj funkciji prostorija u prizemlju.²⁹ Kod srednjovjekovnih kuća često postoji samo jedan niz prostorija uduž hodnika, kojem je simetrično položena

tek jedna ćelija i iza nje dvorište, dakle tlocrt u obliku slova L, kao npr. kod *Casa dell'Angelo* u Veneciji (sl. 12 a).³⁰ No već u 13. stoljeću pojavljuje se dvostruki niz prostorija. Svojevrsnom prototipnom primjenom u reprezentativnoj arhitekturi smatra se tlocrtna organizacija zgrade *Fontego dei Turchi*, podignute u 13. stoljeću za nekog venecijanskog kneza-trgovca, odnosno pripadnika plemstva koje se obogatilo na trgovini.³¹ Sama zgrada ima osim središnjeg uzdužnog hodnika i poprečno položen hodnik, odnosno trijem na ulaznom pročelju. Već u 13. stoljeću nastaju istaknuti primjeri takvoga koncepta i na drugim privatnim palačama, prije svega palači Loredan na Canal Grande (sl. 12 b) te na susjednoj palači Farsetti.³² Model takve gradnje nastavio se i u stoljećima koja slijede, a raspored prostora nije nužno morao biti simetričan i ujednačen pa se i poslije pojavljuje L-tlocrt, kao kod palače Zorzi na Rio di S. Lorenzo (sl. 12 c)³³ ili oblici s unutarnjim dvorištem kao kod palače Testa na Rio di Cannaregio (sl. 12 d),³⁴ no svi ti tlocrti su varijacije na istu temu.³⁵ U 15. stoljeću vidljive su snažnije tendencije simetriji, kao kod palače na Rio della Frescada (sl. 12 e),³⁶ što će se nastaviti sve do 17. i 18. stoljeća i velebnih ostvarenja poput palače Pesaro i palače Rezzonico (sl. 12 f).³⁷ Te dvije palače ujedno su i završetak razvoja velike gradske venecijanske palače, a rješenja 18. stoljeća već će ići za skraćivanjem središnje komunikacije i uspostavljanjem unutarnjeg dvorišta kao žarišne točke tlocrtna organizacije, prema klasičnim uzorima rimskih renesansnih palača.³⁸

Važno je reći da identične principe još u najranije vrijeme preuzima i skromnija građanska i plemićka arhitektura manjih mjesta venecijanske lagune, pa tako

9. Dvorišni portal i maskeron s urezanom godinom 1784. (Fototeka HRZ-a)

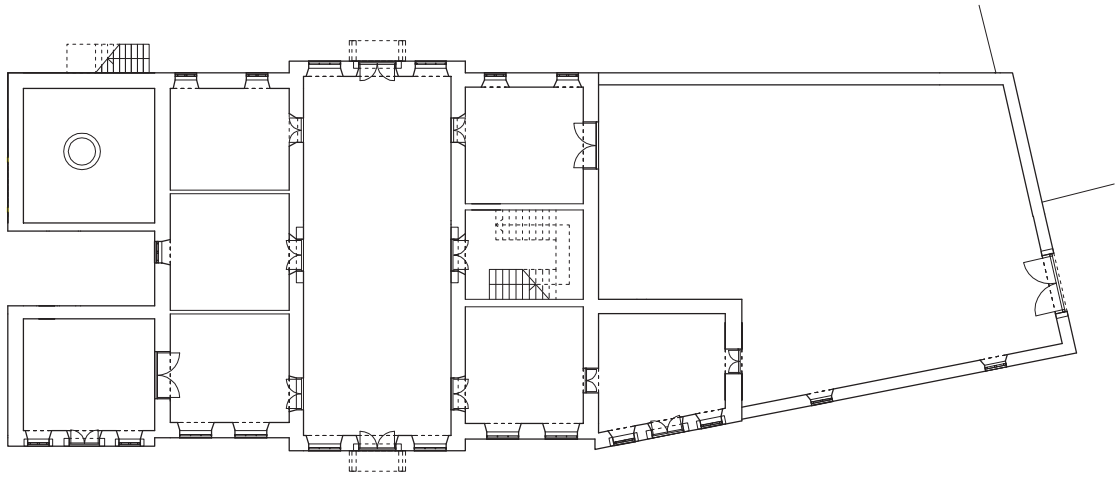
Portal leading to the courtyard and dated on the masqueron to 1784

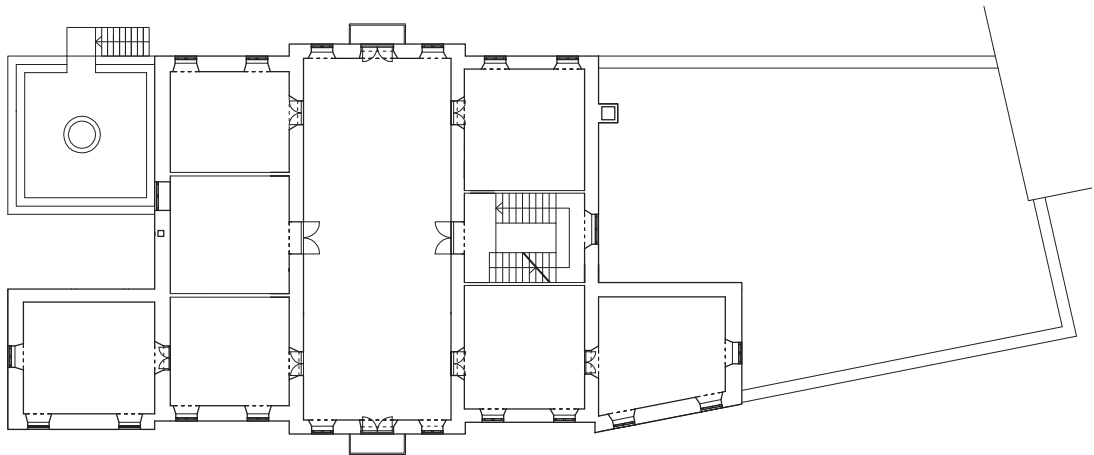
10. Terasa sa šternom (Fototeka HRZ-a)

Terrace with a water tank

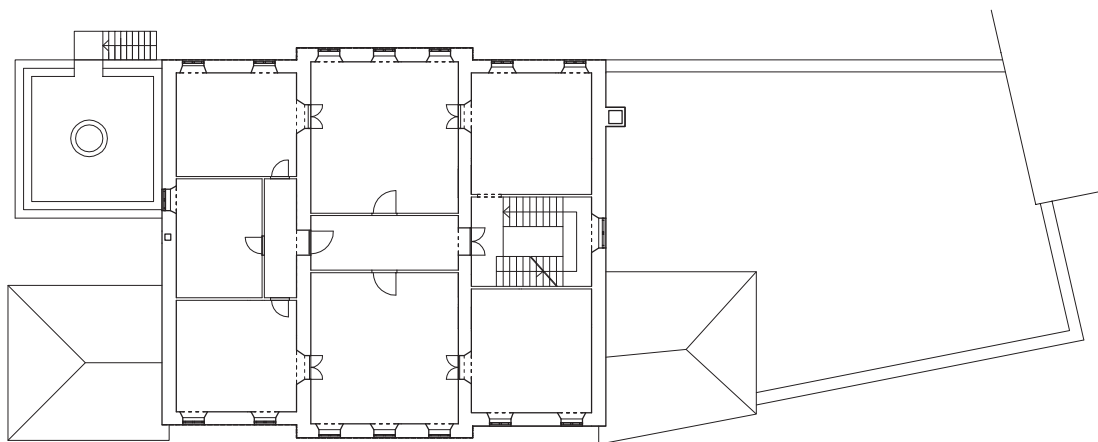
Tlocrt prizemlja

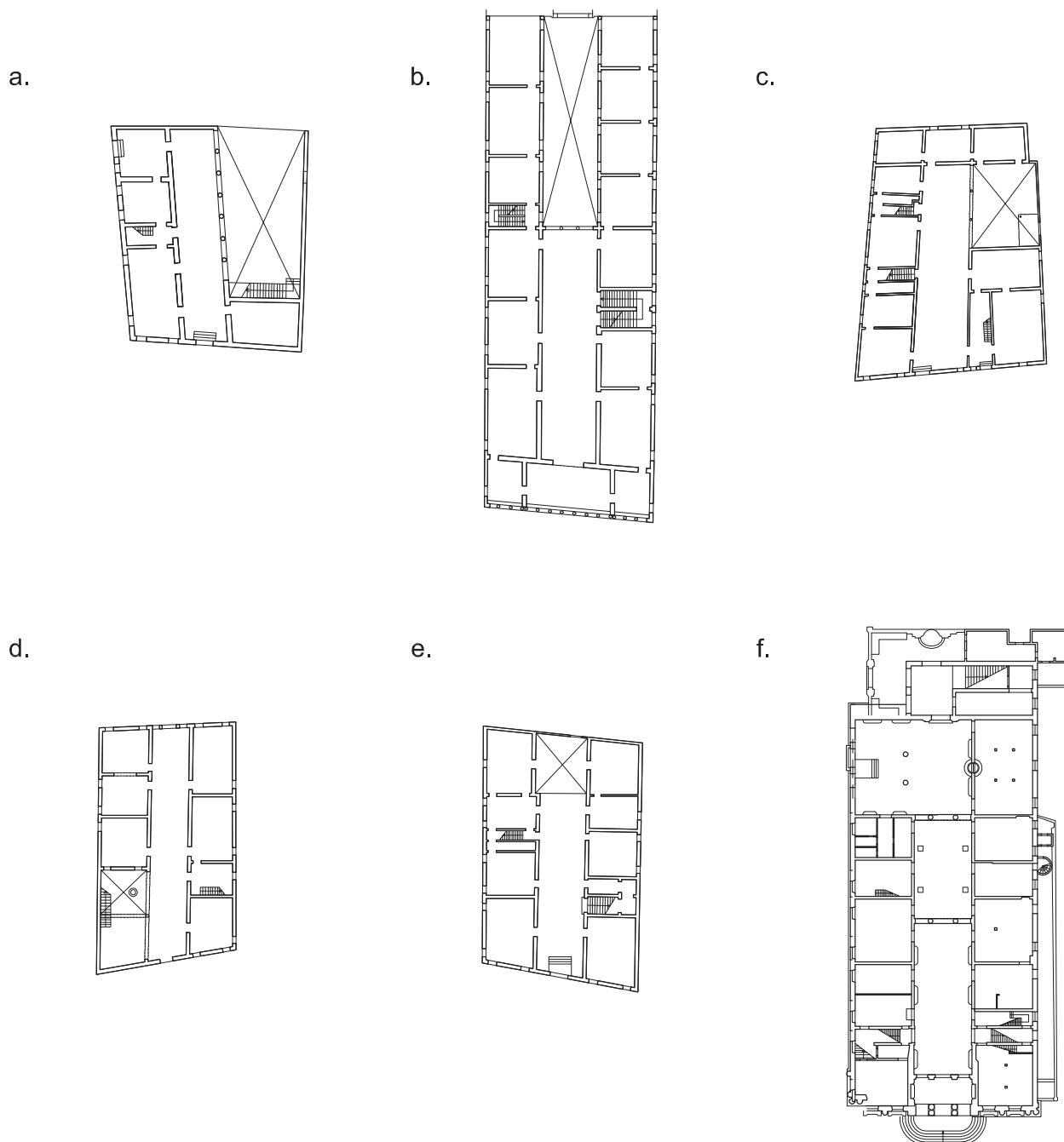

Tlocrt prvog kata

Tlocrt drugog kata

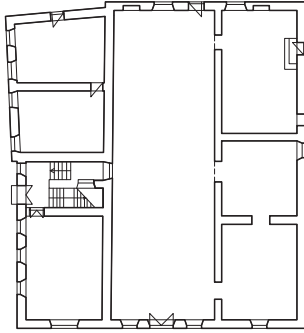

12. Primjeri karakterističnog tlocrtnog tipa venecijanskih kuća i palača od srednjeg vijeka do 18. stoljeća: a. Casa dell'Angelo, b. palača Loredan, c. palača Zorzi na Rio di San Lorenzo, d. palača Testa na Rio di Cannaregio, e. palača na Rio della Frescada, f. palača Rezzonico (grafički obradio Anton Krluk prema: Paolo Maretto, *La casa veneziana nella storia della città dalle origini all'ottocento*, Venezia, 1986.) *The examples of the characteristic floor-plan type of the Venetian houses and palaces from the middle ages to the 18th century: a. Casa dell'Angelo, b. Loredan Palace, c. Zorzi Palace on Rio di San Lorenzo, d. Testa Palace on Rio di Cannaregio, e. Palace on Rio della Frescada, f. Rezzonico Palace (drawings by Anton Krluk based on the plans published in: Paolo Maretto, *La casa veneziana nella storia della città dalle origini all'ottocento*, Venezia, 1986.)*

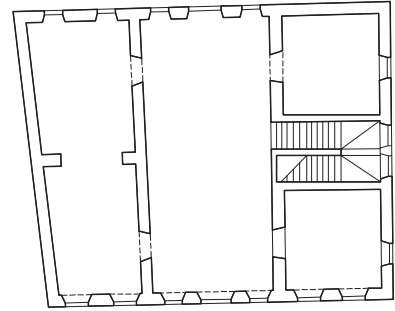
primjere vrlo slične tarskoj palači nalazimo na kućama na otocima Murano i Burano, a ponajviše kod nekoliko kuća na otočiću Pellestrina. U kući na San Vio br. 30 u Pellestrini³⁹ tlocrtna je organizacija gotovo identična kao u Taru, s iznimkom nasuprotnog smještaja stubišta, a iste se tendencije očituju i u isticanju središnjeg uzdignutog dijela pročelja s tripartitnim otvorom.

Venecijanska tradicija stambene gradnje bit će prisutna nekoliko stoljeća i na području Istre, a mnoge će kuće, gradske palače i ljetnikovci poprimiti upravo takvu prostornu organizaciju. Primjerice, još iz 16. stoljeća potječe palača De Belli u Kopru (sl. 13 a)⁴⁰ koja ima vrlo sličnu tlocrtnu situaciju kao tarski Kaštel, te svjedoči da je takva tradicija bila prisutna i u Istri u renesansno vrijeme.⁴¹ U 18. stoljeću u Istri se grade brojne palače i ladanjski kompleksi,

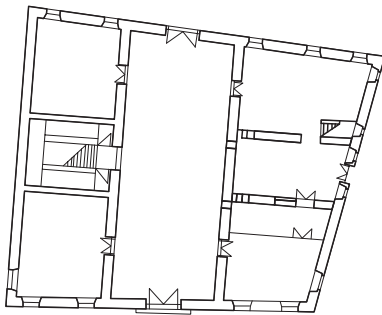
a.

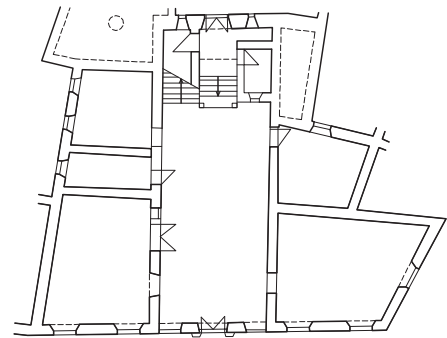
b.

c.

d.

13. Karakteristični primjeri tzv. "venecijanskog" tlocrtnog tipa u Istri: a. palača De Belli u Kopru, b. palača Sinčić u Poreču, c. palača Bergamoni-Tacco u Kopru, d. palača Bradamante u Vodnjanu (grafički obradio Anton Krluk prema: M. Perossa, *Kontinuiteta v stanovanjski arhitekturi Istre*, Koper, 1998)

*The characteristic examples of the "Venetian" floor-plan type in Istria: a. De Belli Palace in Koper, b. Sinčić Palace in Poreč, c. Bergamoni-Tacco Palace in Koper, d. Bradamante Palace in Vodnjan (drawings by Anton Krluk based on the plans published in: M. Perossa, *Kontinuiteta v stanovanjski arhitekturi Istre*, Koper, 1998)*

pa će isti koncept preuzeti projektanti palače Bergamoni-Tacco u Kopru (sl. 13 c) te palače Sinčić u Poreču (sl. 13 b). Može se reći da je upravo u barokno doba 18. stoljeća došlo do znatnog razvoja takvog tipa tlocrta u Istri.

Kod gradske se arhitekture zamjećuje i redovito ukla-panje ranijih građevinskih struktura u novogradnje te prilagodavanje nepravilnom obliku građevne čestice, kao na palači Bradamante u Vodnjanu (sl. 13 d). Tako će nove zgrade u 18. stoljeću često imati neproporcionalan i donekle asimetričan tlocrtni raspored, ali s uvijek prepoznatljivom tendencijom k središnjoj uzdužnoj prostoriji i više manjih s obje njezine strane. Kod manjih građanskih kuća, bočne prostorije mogu biti svedene tek na dvije prostorije, kao u palači u Ljubljanskoj ulici u Poreču ili pak na samo jednu prostoriju sa svake strane, kao na palači iz 1681. u Grožnjanu.⁴² Po dvije bočne prostorije naći ćemo i na palači Alberti u Splitu, čija organizacija doduše nastaje višekratnim pregradnjama, ali ipak svjedoči o pojavi tzv. venecijanskog tlocrta i u Dalmaciji.⁴³ Isto će se načelo u stambenoj arhitekturi Istre donekle nastaviti i početkom 19. stoljeća, a najznačajniji je kasni derivat

takvog tipa vila Sveti Ivan od Šterne iz 1802. godine⁴⁴ koja ima skraćenu središnju dvoranu radi smještaja stubišta na začelnoj strani.

Uz ova saznanja i zapaženu pojavu takve tlocrtno situacije, možemo ustvrditi da je u Taru nastavljena venecijanska tradicija stambene arhitekture, ali ipak začuđuje njezina kasna pojava u drugoj polovici 19. stoljeća. Ako promotrimo koncepciju oblikovanja pročelja, također ćemo uočiti da ona oponaša ranije modele. Stupnjevanje volumena sa središnje naglašenim atičkim katom, tripartitna podjela glavnog rizalita sa središnjim otvorima polukružnih zaključaka, ukazuje na venecijanske uzore ladanjske arhitekture 17. i 18. stoljeća. Sličan koncept ima vila Badini u Sclavonsu koja se datira u drugu polovicu 17. stoljeća, kao i vila Sepulcri u Scodovacci, potom vila Toppo-Wasserman u mjestu Campolongo al Torre iz 1723. godine, te vila Cigolotti u Basaldelli s kraja 18. stoljeća.⁴⁵ Iz raznih se primjera vidi da je model razvijen u izuzetno velikom broju varijanti.⁴⁶ Nalazimo ga i u Istri, na spomenutoj palači De Belli u Kopru iz 16. stoljeća, a u 18. stoljeću na koparskoj palači Gravisi-Barbabanca (1710.).⁴⁷

Relativno kasna primjena prastare prostorne organizacije i oblikovanja volumena na palači u Taru teško da se može tumačiti željom za nastavkom venecijanske tradicije u doba visokog historicizma. Velika je vjerojatnost da je ranija građevina, vjerojatno iz 1784. godine, imala identično ili vrlo slično oblikovanje. Gradnja nove zgrade na mjestu starije mogla je biti potaknuta njezinim lošim građevinskim stanjem, dok je želja vlasnika za zadržavanjem iste prostorne situacije mogla biti preduvjet projektantu za istovjetno ili vrlo slično arhitektonsko rješenje.

Zaključna riječ

Konzervatorska istraživanja palače Kaštel ukazala su na važnu činjenicu da je prilikom recentnih pregradnji došlo do radikalne promjene unutrašnjosti zgrade, koja je skrivala izvorne prostorne odlike, pa je utvrđivanjem građe zidova, kamenih ili drvenih, te novih od heraklita, kao i rasporeda otvora između njih, omogućena tlocrtna rekon-

strukcija koja odgovara povijesnoj situaciji nastaloj u 19. stoljeću. Komparativna analiza pokazala je da se navedeni tlocrt u Istri javljao u najvećoj mjeri u 18. stoljeću, a budući da se stilsko oblikovanje građevine može pouzdano datirati u drugu polovicu 19. stoljeća, zaključujemo da je prilikom izgradnje palače zadržana ranija prostorna organizacija te su djelomično ukorporirane zatečene građevinske strukture. Među njima su najindikativniji dva portala, od kojih je jedan datiran u 1784. godinu, dok više takvih struktura nije bilo moguće utvrditi zbog nepravilne građe zidova od kamena lomljenca, koja uobičajeno ne otkriva razlike u izvornoj građi te naknadnim intervencijama. Konzervatorskim i povijesno-umjetničkim istraživanjima, rađenima u svrhu obnove palače, pokazao se izvorni tlocrt, koji zorno svjedoči o kontinuitetu venecijanske tradicije koja se u Istri iz specifičnih i objektivnih razloga nastavlja do kasnog 19. stoljeća.⁴⁸ ■

Bilješke

- 1 Konzervatorska istraživanja obavljena su u ljeto 2010. godine. U istraživanjima su sudjelovali Petar Puhmajer, Toni Šaina i Anđelko Pedišić. Na temelju snimke postojećeg stanja koju je izradila tvrtka Projekt Poreč d.o.o. iz Poreča, nacрте je za potrebe elaborata obradio student arhitekture Marko Bogadi. Rezultati istraživanja opisani su u izvještaju: PETAR PUHMAJER, TONI ŠAINA, „Kaštel“ u Taru. *Izvještaj o preliminarnim konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, srpanj 2010.
- 2 GAETANO BENČIĆ, *Nastanak Tara – od kule do naselja*, u: *Tar – Frata – Vabriga. Kulturna baština* (ur. Dragana Lucija Ratković), Poreč, 2006., 323–324.
- 3 GAETANO BENČIĆ, *Prilog poznavanju povijesti Tara, Frate i Vabriga*, u: *Tar – Frata – Vabriga. Kulturna baština* (ur. Dragana Lucija Ratković), Poreč, 2006., 340.
- 4 MARINO MANIN, *Zapadna Istra u katastru Franje I. (1818.–1840.)*, sv. 1, Zagreb, 2006., 158–161.
- 5 GAETANO BENČIĆ (bilj. 3), 341.
- 6 Autori konzervatorske podloge sumnjaju u tu mogućnost te smatraju da su se lokalno tim nazivom nazivale kuće bogatih zemljoposjednika. GAETANO BENČIĆ, ANDREJ LAZAR, *Tar – Torre. Konzervatorski elaborat palače Kaštel*, elaborat, Tar, 2009., 6.
- 7 GAETANO BENČIĆ, ANDREJ LAZAR (bilj. 6), 7.
- 8 Archivio di Stato di Trieste, Catasto Franceschino, katastarski elaborat općine Tar, kč. 121 (preslici u Državnom arhivu u Pazinu).
- 9 GAETANO BENČIĆ, ANDREJ LAZAR (bilj. 6), 7.
- 10 Na jednoj razglednici s početka 20. stoljeća kuća se naziva *Casa de Baronio*. Razglednica je objavljena u: GAETANO BENČIĆ, ANDREJ LAZAR (bilj. 6), 8., te u: GAETANO BENČIĆ (bilj. 3), 337.

11 Autori konzervatorske podloge smatraju da je riječ o novom objektu sagrađenom u međuvremenu, odnosno između 1848. i 1871. godine. GAETANO BENČIĆ, ANDREJ LAZAR (bilj. 6), 9.

12 Sunčica Mustač smatra da je zgrada sagrađena oko sredine 19. stoljeća. SUNČICA MUSTAČ, „Kaštel“, u: *Tar – Frata – Vabriga. Kulturna baština* (ur. Dragana Lucija Ratković), Poreč, 2006., 17.

13 U jugozapadnoj je prostoriji na zapadnom zidu utvrđen veliki lučni otvor, što znači da su se ondje nalazila velika vrata te je prostorija morala biti gospodarske namjene. Nije moguće utvrditi izvorno postojanje vrata između te prostorije i stubišta jer je današnji široki otvor skošenog nadvoja mogao nastati proširivanjem manjeg otvora.

14 Ulaz sa stubišta prema bočnim prostorijama riješen je vrlo malim uskim vratima sa stolarijom 20. stoljeća. S obzirom na male dimenzije te činjenicu da je kod njihova otvaranja iskorišten vrlo uzak okomiti segment kanatnih zidova, zaključuje se da su ona probijena naknadno. Naime, kanatni su zidovi građeni u segmente odvojene okomitim drvenim gredama. Na spomenutim su zidovima ti segmenti izrazito uski pa je očito da nisu bili predviđeni za vrata.

15 Naime, zid između hodnika i središnje prostorije istočnog dijela je od šuplje opeke. Također je izvorni zid prema sjevernoj prostoriji uklonjen da bi se iz tog hodnika dobio ulaz u svaku od njih zasebno. Naime, na mjestu uklonjenog zida vidi se zadebljanje žbuke po vertikali cijelom visinom bočnih zidova.

16 Zid između stubišta i sjeverne prostorije izveden je čitavom visinom od heraklita, i to samo s istočne strane, a njegov kosi položaj upućuje na to da je nastao naknadno

kako bi se otvorio ulaz sa stubišta u novouspostavljeni hodnik.

17 U zgradi je većinom sačuvana izvorna stolarija iz druge polovice 19. stoljeća, a nalazimo nekoliko izuzetno vrijednih stolarskih radova. Primjerice, ulazna vrata u prizemlju, vrata balkona na prvom katu te drvenina francuskog prozora na trećem katu. Najbogatija je, međutim, stolarija vrata između stubišta i dvorane na prvom katu; čini je bogato profilirana oplata vratne niše, omeđene udvojenim pilastrima koji nose profilirani polukružni luk, upisan u pravokutnu formu nadgrađa niše.

18 Staro podno popločenje od kamenih ploča različite veličine sačuvano je u predvorju te na stubištu u razini prizemlja. Na katovima su podovi popločeni drvenim daskama, a mjestimično se nalaze i recentna popločenja od kulir-pločica i sl.

19 Između dvije sjeverozapadne prostorije utvrđena je niša za peć kojom su se vjerojatno grijale istodobno obje prostorije, s obzirom na to da žbuka s naličjem kontinuiru kroz nišu.

20 Oslík je pronašao restaurator HRZ-a Toni Šaina. Ispitivanje naliča obavljeno je još u nekoliko prostorija, a u prostoriji sjeverozapadno od velike dvorane utvrđena je ružičasta bordura. I sobe drugog kata bile su oslikane, a zanimljiv je naslikan tapetni uzorak u sjevernoj prostoriji središnjeg dijela zgrade. Spomenimo ovdje da je više naslikanih tapetnih uzoraka nedavno pronađeno u palači Velike stancije u Savudriji, a još prije i u palači šećerane u Rijeci, što upućuje na to da su takvi dekorativni oslici bili učestali. Usp. PETAR PUHMAJER, *Velika stancija – vila Cesare u Savudriji / Stanza Grande – villa Cesare a Salvore*, Zagreb, 2011., 57. i KRASANKA MAJER, PETAR PUHMAJER, *Palača šećerane u Rijeci – konzervatorska i povijesna istraživanja*, Rijeka, 2008., 113 i sl. 66.

21 Na pročeljima građevine sačuvana je povijesna vapnena žbuka. Preliminarnim ispitivanjem žbuke na sjevernom pročelju utvrđen je jedan bojeni sloj narančasto-žute boje, što je vjerojatno izvorna boja zgrade iz 19. stoljeća, no za egzaktno određivanje obojenja potrebno je obaviti dodatno sondiranje.

22 Najranije je vjerojatno sagrađen zahodski blok dozidan na zapadno pročelje, prekrivajući kamene okvire prozora stubišta. Potom je podignuta prizemna jugozapadna prigradnja nekadašnje kuhinje, koja se datira poslije 1920. godine. GAETANO BENČIĆ, ANDREJ LAZAR (bilj. 6), 9. Ona je zaklonila podnožje konzolno istaknutog dimnjaka. Prilikom uređenja spomenute uljare u 20. st. natkriveno je dvorište sa zapadne strane te su sagrađeni novi pregradni kameni zidovi unutar njega. Dvorišni je zid na sjevernoj strani probijen dvama novim prozorima. Podne su plohe zalivene debelim slojem betona te kulirom. Novi podovi imali su za posljedicu znatno povišenje podne kote u odnosu na razinu ulice.

23 Volutni zabat nalazimo na stanciji Rigo u Karpinjanu kod Novigrada koje je vjerojatno sagrađena 1750. godine. MARIJAN BRADANOVIĆ, *Stancija grofova Rigo u Karpinjanu pokraj Novigrada*, u: *Novigrad – Cittanova 599–1999., Zbornik s međunarodnoga znanstvenog skupa*, Novigrad, 2002., 128 i 132. Bradanović nudi i komparativni primjer na maloj palači Barbabianca u Čevljarskoj ulici u Kopru, gdje volute omeđuju veliku krovnu kućicu u središnjoj osi pročelja.

24 Usp. RADMILA MATEJČIĆ, *Barok u Istri i Hrvatskom primorju*, u: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 404–405.

25 MARIO PEROSSA, *Kontinuiteta v stanovanjski arhitekturi Istre*, Koper, 1998., 154–157.

26 RICHARD J. GOY, *Venetian vernacular architecture*, 1989., 131.

27 Paolo Maretto donosi shematski prikaz razvoja *venecijanskog* tipa palače, pri čemu zapravo razvrstava različite oblike tog tlocrtnog tipa prema položaju unutarnjeg dvorišta. PAOLO MARETTO, *La casa veneziana nella storia della città dalle origini all'ottocento*, Venezia, 1986., 260.

28 PAOLO MARETTO (bilj. 27), 76.

29 RICHARD J. GOY (bilj. 26), 123.

30 Usp. PAOLO MARETTO (bilj. 27), 68–69.

31 RICHARD J. GOY (bilj. 26), 126.

32 PAOLO MARETTO (bilj. 27), 76. i RICHARD J. GOY (bilj. 26), 127. I dok je kod palače Farsetti trijem u širini čitave zgrade, kod palače Loredan je znatno reduciran, gotovo na širinu središnjeg hodnika, što govori o znatnom razvojnom pomaku u evoluciji toga tlocrtnog tipa.

33 PAOLO MARETTO (bilj. 27), 124–125.

34 PAOLO MARETTO (bilj. 27), 129.

35 RICHARD J. GOY (bilj. 26), 133.

36 PAOLO MARETTO (bilj. 27), 138–139.

37 PAOLO MARETTO (bilj. 27), 202–203. i RICHARD J. GOY (bilj. 26), 146–147.

38 RICHARD J. GOY (bilj. 26), 148.

39 Usp. RICHARD J. GOY (bilj. 26), 290.

40 STANE BERNIK, *Organizem slovenskih obmorskih mest – Koper, Izola, Piran, Ljubljana-Piran*, 1968., 80.

41 Tlocrt je objavljen u: MARIO PEROSSA (bilj. 25), 216.

42 Tlocrti palača u Poreču i Grožnjanu objavljeni su u: MARIO PEROSSA (bilj. 25), 239 i 257. Konceptualno je takav slučaj s parom prostorija sa svake strane bio prisutan i znatno prije, što se vidi u vili Nemitzhof u Cesti kod Ajdovščine, gdje je stubište smješteno u bočnoj jedinici. Ta se vila datira u 17. ili početak 18. stoljeća. HELENA SERAŽIN, *Vile na Goriškem in Vipavskem od 16. do 18. stoletja*, Ljubljana, 2006., 43–44, 85, sl. 83.

43 VIKI JAKAŠA BORIĆ, *Palača Alberti u Splitu*, u: *Peristil – zbornik radova za povijest umjetnosti*, 46 (2003.), 87, 90 i sl. 2, 3, 4.

44 Mario Perossa datira vilu u 16. stoljeće, ali dataciju pomiče kasnije Jasenka Gudelj u 1802. godinu prema natpisu na dvorišnom portalu. MARIO PEROSSA (bilj. 25), 229–230.

i JASENKA GUDELJ, Turanj pod Labinom i Sveti Ivan od Šterne – dva primjera istarskog ladanja, u: *Kultura ladanja. Zbornik radova sa znanstvenih skupova 'Dani Cvita Fiskovića' održanih 2001. i 2002. godine*, Zagreb 2006., 198–199.

45 Usp. SERGIO PRATALI MAFFEI, *Ville venete: la Regione Friuli Venezia Giulia*, Venezia 2005., 99, 241, 228, 180.

46 Slična je vila Gallici u Montegnaccu, vila Claricini u Boteniccu te brojne druge u Furlaniji. Vidi: SERGIO PRATALI MAFFEI (bilj. 45), 230 i 314.

47 Usp. STANE BERNIK (bilj. 40), 47–48. Po svemu sudeći je slično bila koncipirana i palača Adamić u Rijeci iz 1788. godine, kojoj je u 19. stoljeću dograđen drugi kat.

48 Ukratko navedimo i smjernice iznesene u konzervatorskom elaboratu u cilju što vjerodostojnije obnove zgrade. U unutrašnjosti se zadržava zatečeni prostorni raspored uz iznimke s uklanjanjem recentnih zidova od heraklita i mjestimično šuplje opeke. U glavnoj dvorani predložena je prezentacija zidnog oslika, kao i restauriranje povijesne stolarije. Restauracija zidnog oslika važna je zbog činjenice

da je on, uz stolariju, najkvalitetnije sačuvano obilježje povijesnog interijera zgrade. Na zgradi je predloženo zadržavanje sjeverozapadne i sjeveroistočne prigradnje, kao i terase sa šternom, bez obzira na to što je riječ o kasnijim intervencijama, s obzirom na oblikovnu vrijednost spomenutih dijelova. Za obnovu pročelja potrebno je obaviti dodatno sondiranje žbuke i stolarije prozora i vrata, da bi se utvrdila izvorna obojenja. Prostor zapadnog dvorišta, odnosno bivša uljara, pretrpio je velike pregradnje i rušenja u 20. stoljeću, ali sve bez arhitektonske kvalitete, pa je preporučeno zadržati tek postojeći dvorišni zid na sjevernoj i zapadnoj strani, a na južnoj sagraditi istovjetni u kamenu. Ponovna uspostava dvorišta na mjestu rušenih zgrada uljare značit će rušenje pregradnih zidova, uklanjanje betonskog poda te denivelaciju na razinu ulice. S južne strane zgrade predloženo je otpavanje zasutog terena kako bi se ponovno uspostavio južni ulaz, kao i snižavanje platoa s parkiralištem do iste razine.

Summary

Petar Puhmajer

FLOOR-PLAN RECONSTRUCTION OF THE KAŠTEL PALACE IN TAR

The author analyzes the results of the conservation investigations of the Kaštel Palace in Tar, Istria. It is determined that the present structure was erected in the second half of the 19th century, replacing an older palace built in the 18th century. The older palace had been used as a model, and its wall structures were partially incorporated in the new building. The investigations have revealed the original spatial organization with a long, centrally posi-

tioned axial hall and two lateral series of rooms. This is a characteristic floor-plan type prevalent in Venice from the medieval times up to the 18th century, also found in various parts of Istria.

KEYWORDS: *architecture, 19th century, Tar, Torre, Kaštel Palace, Venice, reconstruction, floor plan, typology*